

A bírálóbizottság értékelése

Tóth Géza igen fontos tudományos kérdések vizsgálatát választotta értekezése témájául, hiszen napjainkban az egyes területek elérhetősége nagymértékben meghatározza sorsukat: a gazdasági erőközpontoktól távol elhelyezkedő, elzárt, rosszul megközelíthető térségek olyan versenyhátrányba kerülnek, amely a legtöbb esetben gazdasági-társadalmi fejlődésüket, valamint az ott élők életminőségét is negatív irányba befolyásolja.

Kiemelendő értéke a dolgozatnak a témaválasztás. A munka középpontjában álló fogalom, a többszintű és többemű elérhetőség. Az elérhetőség a területi kutatás időtlenül fontos és sokfajta térbeli keretben vizsgálható momentuma, hisz az általa is formált térszerkezet, a területi egyenlőtlenségek, a térbeli áramlások a társadalmi térszerveződés alapkérdései közé tartoznak.

A rendszerváltozás utáni hazai területi fejlődés első két évtizedét, az új térszerkezet kialakulását, ez az erős „téri-területi” tartalmú szempont nagy erővel és ezért tudományos figyelmet is keltve befolyásolta. Mindezért azzal, hogy az értekezés empirikusan a hazai térfolyamatok elérhetőségi dimenzióját elemzi, fontos hazai fejlesztéspolitikai kérdéshez kötődik. A településközi közúti elérhetőség ma is megkerülhetetlen térszervező faktor, még, ha az információs-kommunikációs forradalom eszközeinek látványos előretörése ezt a dominanciát érezhetően megtörte, átformálva az elérhetőség elméleti és gyakorlati tartalmát is.

Tóth Géza publikációiban és disszertációjában is ott van a szakirodalom érdemi ismeretén túl a módszertani megújítási törekvés is, munkája során több új szemponttal kiegészítette a hazai szakirodalomban korábban is használt módszereket.

Az értekezés vitathatatlan érdemeihez tartozik a magyarországi térszerkezet kialakulását jelentős mértékben meghatározó, valós távolságokra (pontosabban valós elérési időkre) épülő közúti elérhetőség feltárása. Fontos kiemelni, hogy ebben a megközelítésben az értekezés valóban úttörő, hisz az eddigi hazai szakirodalom elsősorban légvonalbeli távolságokkal és elméleti elérési idővel dolgozott, elhanyagolva az elérhetőség szerepét a térszerkezet alakulásában.

A dolgozat módszertana alapvetően kvantitatív jellegű, többnyire térstatisztikai módszereket használ, települési és kistérségi vagy járási szinten. A felhasznált adatok szekunder jellegűek (KSH és a Magyar Közút Kht. forgalmi adatai), a szerző primer adatgyűjtéssel nem foglalkozott. Az elérhetőségi számítások az ArcGIS Network Analyst alkalmazásával készültek. Fontos megállapítása az értekezésnek, hogy a magyarországi elérhetőségi viszonyok járási szintű, potenciálmodell alapú vizsgálatát a legeredményesebben a log-logisztikus ellenállási tényezőt alkalmazó elérhetőségi modellek segítségével lehet megragadni, mivel ezek becsülik meg a legpontosabban a forgalom területi különbségeit.

A disszertáció legfontosabb egységének az 5. fejezet, a Kutatási eredmények tekinthető, amelyben a szerző saját vizsgálatainak az eredményeit foglalja össze. A fejezet a bemutatott módszerek szempontjából rendkívül színes. Egységesítő jellemvonása ugyanakkor, hogy a vizsgálat térbeli kerete minden vizsgált rész kérdés esetén azonos: az ország egésze. Mindebből az is következik, hogy az eredmények - a hangsúlyos tudományon belüli hasznon, módszertani, elemzési újításokon túl - elsősorban az országos szintű fejlesztéspolitika, a területfejlesztés és ahhoz szorosan kapcsolódó részpolitikák számára teremtenek gyakorlati tartalmú információkat.

A kvantitatív területi vizsgálatok különböző módszerei matematikailag jól kidolgozottak, a modellek nem kis része a természettudományokhoz kötődő analóg modell. A kritikus pontok általában inkább a felhasznált, elérhető adatháttérhez és a társadalmi tartalmak számszerűsítésének korlátaihoz kötődnek. Az értekezés ebben a tekintetben korrekt interpretációkat tartalmaz, az adott időpontokhoz és térbeli kerethez (országos vizsgálat) kötődő következtetéseken nem lép túl.

A fejezet elején használt mindkét szociálfizikai modell (gravitációs és potenciál) társadalomkutatási használata csábít arra, hogy a természettudományok „precizitásához” közelítsünk, de a társadalomtudományi alkalmazásukban ennek rendkívül sok elvi és gyakorlati akadálya van, így a gyakran felmerülő „finomítás” (pl. a távolságoknak idővel, hálózatok menti mértékekkel számszerűsítése vagy a tömegek azonosítása és mérése) csak látszólag hozza közelebb a „valósághoz” az eredményeket, a modell továbbra is csak modell marad. Ezen módszerek használata – bár elvileg bármely területi léptékben számíthatók – leginkább nagytérségi szinten kecsegtetnek komoly, szemléletalkító eredményekkel, az alsó léptékekben a finomabb társadalmi hatások e modellek számszerűsített „eredményeit” felülírják: a közigazgatási térfelosztás újraszervezésekor például (lásd a magyar járásrendszert) a „gravitációs hatást” a hatalmi, politikai hatások, a hagyományok ereje nyilvánvalóan felülmúlja.

Hasonló jellegű dilemma és torzító faktor a potenciálmodellből a „külső” (országhatáron túli) hatások elhagyása. Ma a határok szerepének egyértelmű megváltozása (a globális szint előtérbe kerülése, a korábbi zártság megszűnése Európán belül) új helyzetet hozott. Az eredmények legalább a közép-európai relációk figyelembevételével megtevesztők, figyelembevételükkel ellenben például megjelenhetett volna az összegző térképen a Nyugat-Dunántúl, mint önálló térségtípus, dinamikus perem, amit csak az országon belül vizsgálódva a főváros túlsúlya és központi fekvése egyszerűen „lenyel”.

A térszerkezet fogalma köré szervezett 5.6-5.10. fejezetek az értekezés „legföldrajziosabb” részei, amit jól jeleznek az itt vizsgált témakörök: a közúthálózat-elemzés (a hálózati hányadosok használatával), az agglomeráció-lehatárolási kérdéskör, valamint az ingázás és az elérhetőség kapcsolata. Itt kevesebb az elméleti, módszertani kérdőjel, nyilvánvaló a hazai folyamatok, a földrajzi tagoltság érdemi ismeretére támaszkodó értelmezése, értékelése az eredményeknek. A szerző által új tudományos eredményként összegzett tézisek nagy része is ezekre a témakörökre utal vissza s a hazai térszerkezeti jellemzőkre tesz megállapításokat.

Az 5.11. fejezetben ugyanakkor már határozottan visszatér a „tértudományi” közelítés, olyan sajátos térkategóriák és új térelemzési felismerések, módszerek felhasználásával, mint például a térkapcsolatok irány szerinti bontása, a különböző távolságmértékekhez kötődő „tértorzulás” vagy a területi autokorrelált modellek használata. E problémakörök más hazai szerzők munkáiban is jelen vannak, az itt közöltek a különböző közelítések összevetéséhez jelenthetnek fontos adalékokat. Ez a fejezet kifejezetten módszertani „kínálati” funkciójú a jövőbeni hasonló vizsgálatok számára.

Az értekezés nagyon sok módszert érint, számos különböző aspektusát elemzi az elérhetőség és a térbeliség kapcsolatrendszerének, ugyanakkor ennek a következménye az is, hogy a szerző által használt módszerek nem minden esetben rekonstruálhatók pontosan, az adott módszer által eredményezett területi kép pedig csak alig került elemzésre, annak térbeli differenciái csak egy felületes, leíró módon kerültek elemzésre, a mélyebb társadalmi-gazdasági-települési összefüggések elemzésével adós maradt a szerző. Mindez leginkább az ábrák és táblázatok elemzésénél jelenik meg, néhány esetben maguk az ábrák is nehezen értelmezhetők, máskor pedig ugyan világosak, de az általuk kirajzolt területi kép elemzése maradt el.

A modellek értelmezését nehezíti, hogy a szerző által vizsgált jelenségek többdimenziósak, ritkán írhatók le egy-egy mutatóval, így az általuk kialakított területi kép csak nehezen modellezhető, különös tekintettel akkor, ha kellően kis léptékekben (települési járási-kistérségi szint) gondolkozunk.

A szerző által megfogalmazott hat tézis közül az opponensi vélemények alapján az 1., a 3. és a 4. minden opponens által teljes mértékben elfogadható volt, a 2. és az 5. egy opponens szerint csak részben, a 6. pedig egy másik opponens szerint bár jelentős, csak részben tekinthető új tudományos eredménynek. A nyilvános vita alapján Kozma Gábor opponens elfogadta az általa az opponensi véleményben csak részben elfogadott 2. és 5. téziseket. A 6. tézist egy opponens, Benedek József nem fogadta el új tudományos eredményként, a többi opponens igen.

A jelölt és az értekezés legnagyobb tudományos értéke az, hogy igen széleskörű matematika-statisztikai módszerrel egységes területi kereten belül tárja fel az elérhetőség, a térfolyamatok, a jövedelmek, a gazdaság, az agglomerálódás összefüggésrendszereit, melyek együtt határozzák meg azokat az alapvető társadalmi térfolyamatokat, amelyek a hazai területi fejlődés alapjait adják.